

דפי קשר

■ חוויות מפרויקט 'ישראלים גרמנים 2006

איתי בן-צבי וסיוון כהן

■ טהרן? טרזין!

מרדכי לבני

■ בחיפוש אחר דר' שץ - סיפורם של איגנה אורבכר ודר' אלברט שץ

אניטה טרסי

■ יהודים וצ'כים

רות בונדי

לחברים שלום,

אפי הקשר בכלל, ודבר המערכת בפרט, מוקדשים על פי רוב לעניינים הנוגעים ישירות לבית טרזין, זאת מתוך תפיסתנו כי לכך נועדו וכי יש די במות אחרות לעיסוק בנושא השואה בכללותו. ואולם, נוכח תופעת הכחשת השואה ובמיוחד הכנס שנערך לאחרונה בטהרן, החלטנו לחרוג הפעם מנוהגנו וליחד את דבר המערכת להתבטאויות של חברים בנושא זה. אמנם אין בכוחנו לחסל את תופעת הכחשת השואה - אולם תרומתנו שלנו למאבק בתופעה, כמו זו של מכונים אחרים בארץ, היא בהמשך העשייה היומיומית, במחקר, בפעילות ההנצחה ובחינוך.

טהרן? טרזין!

מרדכי לבני

כחחישי השואה למיניהם התכנסו בטהרן בתחילת דצמבר 2006 במפגש פסאודו-מדעי, כדי לבחון "ולהוכיח" שהשואה כלל לא הייתה, ושמדובר בהמצאה של היהודים-הציונים כדי לסחוט את העולם. אולי לא היה ראוי כלל להתייחס לדבר אם לא היינו עדים בצעירותנו ליעילותה של אמרתו של יוזף גבלס, אשר קבע ש"אם רק חוזרים על שקר מספיק פעמים, יאמינו לו יותר ויותר אנשים". כך האמינו בזמנו מיליוני אנשים לדברים שבתוך-תוכם ידעו כי הם אינם יכולים להיות אמת. ואנחנו, שחוינו על בשרנו את תוצאותיה של אותה הסתה, אסור לנו לשתוק.

איננו משלים את עצמנו שכמה שורות ב"דפי הקשר" שלנו ישפיעו, או אפילו יגיעו לקהל החשוף לדברי הכזב היוצאים מטהרן. אך מדובר בעקרון - אם אפילו רק אדם אחד יעצור ויגיד לעצמו: איך אפשר? איך אפשר להכחיש את השפלתם ורציחתם של מיליוני בני אדם? הדבר הרי מתועד באין-ספור עדויות ומסמכים, לא רק הקרבנות ששרדו העידו, אלא גם המבצעים - ביומניהם בעת האירועים, בפקודות הביצוע שנשתמרו, בעדויות של אנשים מהצד, של שכנים, במסמכים מאותה עת, במשפטי הפושעים אחרי המלחמה ובזיכרונותיהם בגיל מופלג.

כנגד עשרות שונאי ישראל שהתכנסו בטהרן צריך להתריע בכל דרך, בכל פורום, כל אחד מאתנו חייב לשוחח ולכתוב על העניין למכריו, לידידיו ולמכותביו, בעיקר בארצות העולם. אסור שחזרה על השקר תשתרש, ובבוא הזמן - אולי רק בזרות הבאים - יתחילו לצטט את הכזבים וישתמשו בהם "כהוכחות מדעיות". הרי אנחנו, שהיינו בטרזין, באושוויץ, בזקסנהאוזן, בבוכנוולד, בשטוטהוף, במאוטהאוזן, בנוינגמה ובקאופרינג ובעשרות או מאות מקומות נוספים, אנחנו יודעים את האמת לאמיתה, כי הרי אנחנו היינו שם! ולענין זה ראוי לציין בהערכה את החלטתו של הסנאט הצ'כי, אשר גינה את הכנס בטהרן בלשון חד-משמעית.

אל לנו לזלזל בעניין זה. יש יותר מדי אנשים בעולם שמחפשים לגנח אותנו, והמצפון הרע של אלו שהוריהם או סביהם עשו את המעשה, או שעמדו מהצד ואפילו לא ניסו למנוע אותו - מניע אותם לרצות לקבל את הכחשת השואה כאמתלה נוחה להתנקות, או לפחות להפחית מרגשי האשם. ויש גם אחרים, שתופעת השואה באירופה "המתורבתת" באמצע המאה העשרים איננה נוחה להם. לכן עלינו לפעול כמיטב יכולתנו - שהרי מי ישמור על זיכרון העבר אם לא אנחנו...

פניה לסמנכ"ל התקשורת וההסברה

במשרד החוץ

פטר ארכן מאשקלון שלח מכתב אל מר אביב שיראון, סמנכ"ל תקשורת והסברה במשרד החוץ הישראלי, ובו בקשה לפרסם בעיתונות מחאה ישראלית רשמית על קיומה של הועידה בטהרן. פטר ציין במכתבו את דבר קיומם של חוקים בארצות רבות, המגדירים את הכחשת השואה כעבירה פלילית שעונשה מאסר. הכותב ביקש ממשרד החוץ לסייע באכיפת החוקים האלה על ידי פרסום רשימת הדוברים בוועידה. במכתב תשובה רשמי מטעם לשכת דובר משרד החוץ, שהתפרסם בקרב הנציגויות ב-11 בדצמבר 2006 נאמר בין היתר:

"ההצהרות והמעשים של נשיא אירן נוגדים את העובדות ועומדים בסתירה חמורה לעמדת הקהילייה הבינלאומית. בהכחשת השואה, הצורה הקיצונית ביותר להשמדת עם, הוא קורא תיגר על מהותן של זכויות האדם באשר הן, כפי שנתקבלו ע"י הקהילייה הבינלאומית, בשל ובעקבות השואה." ■

מסר ע"י פטר ארכן

מה בגיליון

2 עמ'	דבר המערכת
3 עמ'	בית טרזין בפעולה
6 עמ'	ספרים חדשים
8 עמ'	חדש בארכיון
9 עמ'	דור ההמשך
11 עמ'	הנצחה וזיכרון
12 עמ'	החלפת התערוכה במוזיאון ההיסטורי
12 עמ'	תרומות ודמי חבר

תודות

סיוע של ועידת התביעות

מזה שנים נעזר בית טרזין במענקים מטעם ועידת התביעות לפרויקטים ייחודיים המאפשרים להתמודד עם אתגרים חדשים. אנו מודים לוועידת התביעות על התמיכה הרבה ומוקירים את ההבנה שמגלים אנשיה לצרכים המיוחדים של בית טרזין. ■

מערכת

עורכות:

אניטה טרסי, טל בשן.

מתרגמים:

חנה ומרדכי לבני.

עיצוב: אורני דרורי, חיפה.

יהודים וערבים לומדים יחד על השואה

פרויקט ראשון מסוגו הפגיש נוער יהודי וערבי ללימוד משותף על השואה

התקיים ב"רמות חפר" והוקדש להכרות הדדית ולתאום ציפיות. המפגש השני נערך בבית טרזין, והוקדש ללימוד השואה. מפגש שלישי התקיים במתנ"ס בקלנסוואה, וכלל הכרות עם התרבות הערבית ומפגש עם משפחות שכולות משני צידי של הסכסוך. את הפרויקט עתיד לסיים מפגש מסכם, שבו יביעו המשתתפים את התרשמותם ומסקנותיהם מהפרויקט כולו. במהלך המפגשים למדו המשתתפים להכיר ולהוקיר

את המיזם כולו מנחה התפיסה כי זיכרון השואה הוא מרכיב מרכזי בזהות הישראלית, ולפיכך עיסוק משותף בנושא עשוי לתרום רבות לבני נוער משתי התרבויות

אלו את אלו מבעד למחיצות הלאומיות ומרגש היה לצפות, בתום המפגש השלישי, בהתגודדות ספונטאניות של קבוצות מעורבות ליד האוטובוסים. בני הנוער שוחחו בהתלהבות אלו עם אלו, התחבקו לפרידה והחליפו מספרי טלפון. אחת מתלמידות בית הספר רמות חפר ציינה שהמפגש המאורגן בין נוער יהודי וערבי היה מוצלח ומסקרן, ובוודאי מקרב, אך בפועל, בחיי היום יום, מפגשים כאלה מתקיימים רק לעיתים נדירות ביותר. ראוי לתת את הדעת למצב זה. ■

כימים אלה מתקרב לסימו פרויקט "לומדים ביחד על השואה" בהשתתפות תלמידי כיתות ט' מבתי הספר "רמות חפר" בקיבוץ מעברות, ו"איבן סינא" בקלנסוואה. לקראת הפרויקט ובמהלכו התקיימו פגישות הדרכה למורים ומנחים. בשלב ראשון של הפרויקט נערכו שיחות הכנה כיתתיות בכל בית ספר בנפרד. בשיחות אלה הוצגו מטרותיו של הפרויקט ואופן מהלכו המתוכנן, ונערך דיון על חשיבותו של הדיאלוג בין יהודים לערבים בנושא השואה.

את המיזם כולו מנחה התפיסה כי זיכרון השואה, על כל הכרוך בו, הוא מרכיב מרכזי בזהות הישראלית, ולפיכך עיסוק משותף בנושא עשוי לתרום רבות לבני נוער משתי התרבויות המעוניינים ביצירת דיאלוג והבנה הדדית. לימוד ההיסטוריה של השואה כולל היכרות עם הרדיפות, ההשפלה והסבל של העם היהודי ומצד שני עיסוק באידיאולוגיה של המבצעים הנאצים ומעשיהם. מטרת המיזם לפתח היכרות, הבנה והערכה הדדית ולקדם רעיונות הומניסטיים של כבוד האדם וחירותו. המפגש הראשון בין תלמידים ותלמידות משני בתי הספר

יום עיון לעובדים סוציאליים

ב-5 בדצמבר התקיים בבית טרזין יום עיון ליותר מ-60 עובדים סוציאליים, המועסקים במסגרת תכנית סול"ם - סיוע ועזרה לניצול המאושפז. יום העיון בנושא "אמנות בצל המלחמה - דו שיח מתמשך עם ניצולי השואה", נערך בתמיכתה של הקרן לרווחת

בסופו של דבר התגברו רוב הניצולים על המחסומים ועל הקשיים, הקימו משפחות והשתלבו היטב בכל תחומי הפעילות של החברה הישראלית, תוך שהם מצניעים מפני הסביבה את שעבר עליהם באירופה

נפגעי השואה בישראל. תכנית היום המגוונת כללה דברי הסבר על בית טרזין, מטרותיו ופעילויותיו; ביקור במוזיאון ההיסטורי ובתערוכה "לצייר מעל דפי הזמן", המבוססת על יצירותיהם

של בני משפחת גרואג, והאזנה לקטעים מתוך התקליטור "מלך הקברט בגטו טרזין - משיריו קארל שוונק" בביצוע מועדון הכישרונות האבודים של גטו טרזין, ובניהולו המוסיקלי של קובי לוריא. רות בונדי הרצתה על היחס לניצולי השואה עם עלייתם ארצה, ותיארה את חבלי הקליטה שלהם ואת התמודדותם עם המציאות החדשה ועם הדעות הקדומות שרווחו בקרב אנשי הישוב הוותיק. בסופו של דבר, התגברו רוב הניצולים על המחסומים ועל הקשיים, הקימו משפחות והשתלבו היטב בכל תחומי הפעילות של החברה הישראלית, תוך שהם מצניעים מפני הסביבה את שעבר עליהם באירופה.

במהלך יום העיון חולק למשתתפים קטלוג התערוכה "אמנות ורפואה בגטו טרזינשטאט. רישומים מהשנים 1942-1944", שיזם ואצר דר' טומי ספנסר ז"ל, ובהוצאה משותפת של בית הספר לרפואה ע"ש ברוך רפפורט, ובית טרזין. ■

כנס למחנכים בנירנברג

ד"ר מרגלית שלאין ייצגה את בית טרזין בסמינר של צוותי מרכזי שואה, מוזיאונים ואתרי זיכרון מארה"ב, גרמניה, אוסטריה, הונגריה, סלובקיה, צ'כיה וישראל, שהתקיים בעיר נירנברג בגרמניה בין ה-18 ל-21 במאי 2006, שדן בדרכים להצגת השואה ושימור זיכרה במאה ה-21.

ד"ר שלאין תארה בפני המשתתפים את התערוכה: "לצייר על דפי הזמן 1942-1945", המציגה את גטו טרזינשטאט באמצעות עבודות האמנות של משפחה אחת (גרואג), כדגם להתמודדות פדגוגית של מרכז להוראת השואה עם הנושא. המשתתפים גילו עניין רב באופן המקורי שבו מתמודדת התערוכה עם הנצחת זיכרון השואה והעברתה לבני הנוער במאה ה-21, בני הדור השלישי לשואה. נציגי מרכזים רבים הביעו את רצונם לבקר בתערוכה ולקיים קשר רצוף עם בית טרזין. ■

כנס בבריסל על פרימו לוי

בין ה-12 ל-14 באוקטובר 2006 התקיים בבריסל, בלגיה, כנס בינלאומי שאורגן על ידי עמותת אושוויץ בנושא: התקבלות עבודתו של פרימו לוי באירופה, ארצות הברית, באמריקה הלטינית, קנדה וישראל. ד"ר מרגלית שלאין, היועצת ההיסטורית והפדגוגית של בית טרזין, שהשתתפה בכנס כנציגה היחידה מישראל, עמדה בהרצאתה על הנסיבות שבעטיין לא זכה הסופר ניצול השואה פרימו לוי (1919-1987) יליד טורינו, איטליה, להכרה בחברה הישראלית עד לסוף שנות התשעים:

"הוא היה סופר בלתי ידוע וספריו לא היו נגישים לקורא העברי, אינטלקטואל בורגני, בן התרבות המערב-אירופאית, שהיה מרוחק מהמסורת היהודית ותרבותה ומן האתוס הציוני. דרך כתיבתו המאופקת של פרימו לוי, לא יכולה הייתה להתקבל בישראל באותן השנים. הוא כתב כעד מתבונן, המביע השקפת עולם אוניברסאלית שניסה לבחון את ההווה במחנה ההשמדה מנקודת הראות של תהליך היסטורי, ולא העמיד זה מול זה שני קטבים - היהודי והגרמני - שאין ביניהם שום מפגש, ודן בממדי האחריות האישית בשואה, הקשה כל-כך לתפישה.

היה צורך במרחק הזמן ובשינוי הפרספקטיבה כלפי השואה כדי שפרימו לוי יתקבל ויתפוס מקום מרכזי בשיח הציבורי בישראל על השואה בכלל ועל אושוויץ בפרט, כסופר, כמתעד השואה".

המשתתפים הרבים בכנס גילו עניין רב בנסיבות הייחודיות להתקבלותו המאוחרת של פרימו לוי בישראל, בקיומו של מוזיאון בית טרזין ובעבודה הפדגוגית הנעשית בו. ■

השתלמות בנושא מגדר ושואה

באוקטובר 2007 תפתח בבית טרזין ובבית ברל השתלמות מורים שתעסוק בנושא מגדר ושואה. ההשתלמות תתקד בגורלם של נשים וגברים לפני, בזמן ולאחר השואה. במרכז יעמוד האדם כפרט, בתקופת השואה - לבטי, הכרעותיו ובחירותיו.

ההשתלמות תכלול הרצאות מנקודות מבט היסטוריות וסוציולוגיות, וכן מפגשים עם אמנים, ובעיקר עם עדים, שיספרו על חוויותיהם האישיות מנקודת מבט מגדרית. ההשתלמות מיועדת למורים (תזכה בגמול השתלמות של משרד החינוך), לניצולי שואה ובני משפחותיהם לדורותיהם ולקהל הרחב. אורכה הכולל של ההשתלמות 56 שעות, שיחולקו ל-14 מפגשים בני 4 שעות כל אחד, בימי שלישי אחר הצהריים, בבית טרזין ובבית ברל, החל מ-16 באוקטובר 2007. את ההשתלמות יזם הצוות החינוכי של בית טרזין, בשיתוף עם המכללה למורים בית ברל, והתכנית להוראת השואה בראשותה של דר' בתיה ברוטין, בתמיכת ועידת התביעות. ■

ערב הוקרה למתנדבים - חנוכה תשס"ז

ביום שלישי, 19 בדצמבר - ד' חנוכה, התקיים בבית טרזין, כמדי שנה, אירוע הגיגי לכבוד המתנדבים העושים כל השנה בכל תחומי הפעילות של הבית - עבודות תרגום, מפגשים עם בני נוער, מחקר וכתיבה, גיוס כספים ועוד ועוד. ברוח החג, נסוב המפגש השנה על חנוכיות, על מאכלי חנוכה ועל הסיפורים סביבם. חג החנוכה בטרזין ובמחנות ומאכלי חנוכה מהבית היו נושאים שרוב הדוברים בחרו לעסוק בהם. שמעון לומסקי וחנה גרינפלד הציגו חנוכיות ממתכת, אשר נעשו בגטו. שניהם ציינו שחנוכיות אלה נשמרות בבתיהם כל השנה במקום בולט ומזכירות להם מהיכן הגיעו ובאילו נסיבות נוצרו. צבי כהן ושמואל בלוך תארו את חגיגות החנוכה במחנות לעבודת כפייה. טובה סיגטי, שמוצאה מהונגריה, סיפרה על תקופת שהותה בטרזין, וגם מסרה לחברים מתכון משם להכנת לביבות חנוכה המומלצות לכל מי ששומר על הדיאטה.

עדנה עמית קראה בהתרגשות מתוך יומנו של אחיה, מאיר בן אביר (פאבל בובש), אשר נמצא לאחרונה על ידי בנו, יצחק בביתו בחיפה, יומן שהאח לא הזכיר מעולם את דבר קיומו. האח עלה ארצה לפני המלחמה בעוד הוריו ואחותו נשארו בצ'כיה. את היומן כתב משך שנותיו הראשונות בארץ, בצ'כית, ועדנה קראה ממנו קטעים שתרגמה. מובאה מרגשת מתוך היומן נכתבה בשנת 1943

לאחר שאחיה של עדנה קיבל מכתב מהוריו באירופה. הבן מתפעל מתעצמות הנפש שמוצא אביו, באותם ימים נוראים, לעודד את בנו החי בארץ, בהתמודדותו עם קשיי החיים כאן.

שמואל בלוך הדליק את נרות החג וברך עליהם, והחברים ליוו אותו בתפילה ובזמרה. להקת חברת החשמל ליוותה אף היא את הדלקת הנרות, והנעימה לחברים בביצועים מעולים של שירים מפעם.

לקראת סיום קיבל כל משתתף מזכרת הוקרה - עציץ וכרטיס ברכה שהכינה מיכל אפרת, ובו דברים בחרוזים

שכתבה חנה דרורי.

חתמה הערב דקת דומיה לזכר החברים שאינם עוד עמנו. ■

היסטוריה, מוסיקה וזיכרון 2007

בשבוע האחרון של חודש יולי 2007 יתקיים בבית טרזין הסמינר הבינלאומי השביעי של "היסטוריה, מוסיקה וזיכרון" בניהולו של דר' דוד (דודו) סלע, המנהל המוסיקלי של הבית. ברצוננו להביא את דבר קיום הסמינר לידיעת החברים, בארץ ובחו"ל, על מנת שיעבירו את המסר למשתתפים פוטנציאליים מבני המשפחה והקהילה.

הסמינר מיועד למוסיקאים צעירים ברמה גבוהה, שהנם תלמידים מתקדמים בתחומי ביצוע, הלחנה ומחקר. בתחומי הביצוע מתקיימות סדנאות לגנים בכלי מיתר, פסנתר וזמרים, המעוניינים להכיר וללמוד רפרטואר הכולל מוסיקה שהולחנה בגטו טרזיינשטאט, מוסיקה שהוחרמה על ידי הנאצים, ויצירות חדשות שהולחנו בהשראת מוסיקה מהשואה. בנוסף לסדנאות הביצוע כולל הסמינר סדנת הלחנה בהנחיית מיכאל וולפה, בה מתמודדים המשתתפים עם אתגר ההלחנה בהשראת יצירות מוסיקליות וספרותיות שחוברו בגטו טרזין.

השנה אנו מתכננים סדנה נוספת, שתעסוק במחקר מוסיקולוגי.

המשתתפים יזונו
ביצירות המוסיקליות
שהולחנו ובוצעו בגטו מהיבט
מחקרי ביקורתי, תוך בחינת
ההקשרים ההיסטוריים
והחברתיים שבתוכם פעלו
האמנים

המשתתפים יזונו ביצירות המוסיקליות שהולחנו ובוצעו בגטו מהיבט מחקרי ביקורתי, תוך בחינת ההקשרים ההיסטוריים והחברתיים שבתוכם פעלו האמנים. כמו בתחומי אמנות אחרים, היו בין אסירי הגטו מוסיקאים מקצועיים מן המעלה הראשונה, בצד חובבים שהלחינו מוסיקה כתחביב, מתוך צורך לבטא את מצוקותיהם בכלים מוסיקליים. כל אלה נושאים שיטופלו במסגרת סדנת המחקר. המורים המדריכים את התלמידים בנגינה הם פרופ' מירה זכאי - קול, אליהו שולמן וד"ר דודו סלע - כלי מיתר ומוסיקה קאמרית, אלן שטרנפילד ופרופ' מתיתיהו קליג - פסנתר. הסמינר מתקיים בסיוע משרד התרבות, משרד החוץ, קרן גרטנר, האגודה למען החייל, וקרן תרבות אמריקה ישראל. הסמינר יקבל חסות של קרן מטעם נשיא חבל נורדהין - ווסטפאלן בגרמניה.

שאלות יש להפנות בכתב לבית טרזין או בדואר אלקטרוני: bterezin@ghi.org.il

הכנס הבינלאומי הרביעי 'נשים ושואה' - 2007

ילדות ונעורים תחת שלטון הרייך השלישי - הבט מגדרי

הכנס הבינלאומי הרביעי - "נשים ושואה" יתקיים ב-29, 30 ו-31 באוקטובר 2007. לכנס מסורת של 'כנס על גלגלים' המתקיים ביומו הראשון בבית ברל, ביום השני בבית טרזין, וביום השלישי בבית לוחמי הגטאות. מוזמנים להשתתף בכנס כל החברים, נשים וגברים בני כל הדורות, מהארץ ומהתפוצות. בשאלות יש לפנות לבית טרזין בכתב או באמצעות דואר אלקטרוני: bterezin@ghi.org.il.

השנה יתמקד הכנס בנושא ילדות ונעורים תחת השלטון הנאצי מנקודת מבט מגדרית. הוא יעסוק במגוון רחב של נושאים, הקשורים לגורלם של ילדים וילדות, נערות ונערים, מעבר לגבולות לאום, דת ואתניות. בהמשך מפורטת רשימת הנושאים המוצעים לחוקרים ממדעי הרוח והחברה, עדים, סופרים, אנשי קולנוע ואמנות חזותית, אנשי חינוך, פסיכולוגים, מחזאים ועוד. תקצירי הרצאות המוצעות לכנס, בהיקף 500 מילים, בעברית ובאנגלית, יש להגיש עד 1/4/2007.

רשימת הנושאים המוצעת:

- השפלה, ניצול והתעללות שהיו מנת חלקם של קטינים בתקופת השואה.
- מצבם הפסיכולוגי והסוציולוגי של ילדות/ים ומתבגרות/ים כפי שהוא עולה מיומנים וזיכרונות.
- מעשי גבורה של ילדות וילדים תחת השלטון הנאצי. פועלם של מתבגרות/ים במסגרת תנועות הנוער.
- גורלם של ילדות/ים ונערות/ים שמלאו תפקידים בשלטון הנאצי.
- היצירה האמנותית על גווניה בטיפולה בילדים ובמתבגרים.
- יצירות של ילדות/נערות וילדים/נערים במגוון חתכים -

- מגדריים, תרבותיים ולאומיים.
- חסידי אומות העולם - ילדים ונוער.
- ניסיונות הצלה של ילדות/ים ומתבגרות/ים.
- מצבם של ילדות/ים ומתבגרות/ים בגטאות, במחנות ובמצעדי המוות.
- התעללות מינית בילדות/ים ומתבגרות/ים בגטאות ובמחנות. תגובת המבוגרים למצבם של ילדות/ים ומתבגרות/ים בגטאות ובמחנות.
- גורלם של תינוקות ופעוטות בשואה.
- ילדים ובני נוער מבני הצוענים בתקופת השואה. קורותיהם של קטינים שנותרו ללא משפחה: התמודדות ושיקום לאחר המלחמה.
- ילדות ונעורים באידיאולוגיה הנאצית.
- התפתחות החינוך הנאצי והשפעותיו על נערות ונערים בגרמניה של הרייך.
- התפקידים המגדריים שהוטלו על ילדות/ים ומתבגרות/ים בגרמניה הנאצית.
- התפקיד התעמולתי שמלאו דמויות של ילדות/ים ומתבגרות/ים בקלנוע הנאצי.
- לקחי השואה והשפעותיהם על התפיסה החדשה בעניין זכויות ילדות/ים ומתבגרות/ים בחברה המערבית.
- מחקר השוואתי בין ילדים ובני נוער שעברו את השואה, לבין ילדים ובני נוער שהיו קורבן לאירועי ג'נוסייד אחרים. ילדים ומתבגרים בזיכרון ובהנצחת השואה, בארץ ובעולם. ■

יהודים וצ'כים

כפי שרשמה אחותו של אחד מהם, אך לקבוצה של חברי השומר הצעיר, היו קשרים למחתרת הקומוניסטית. כמעט כל קבוצות המחתרת נתגלו על סמך הלשנה מצד הצ'כים.

כפי שרשם דר' קארל בונדי, אחד מראשי **נאמנים נישאר** אחרי מעצרו ולפני מותו: "אלמלא בגידת אחדים מעמנו הצ'כי, רבים מחברינו, אם לא הרוב הגדול, היו יכולים להינצל ממעצר, הוצאה להורג, מאימת בית סוהר והמוות."

על אף כל הידיעות שהגיעו לבריטניה מאז 1941 על השמדתם השיטתית של היהודים, העדיף אדוארד בנש, האישיות הקובעת בממשלת צ'כוסלובקיה הגולה בלונדון, לשמור על שתיקה וחוסר מעש בנושא

שלטון האימים בפרוטקטוראט, (בעיקר אחרי ההתנקשות בחיי ריינהארד היידריך בפראג), נמצאו עשרות צ'כים שהשיגו ליהודים תעודות זהות אריות וניירות מזויפים אחרים, סייעו להם לפני פרוץ המלחמה לעבור את הגבול לפולין (ביניהם גם מילנה יסנסקה, חברתו של קפקא), העניקו מקלט ליהודים, שלא התייצבו לטרנספורט וירדו למחתרת - ועשרות שילמו על כך בחייהם. ביניהם היו תושבי העיר ייהלבה, שהסתירו את דר' רודולף גולדמן, רופאם האהוב, אחרי שלא התייצב לטרנספורט: ארבעה זוגות צ'כיים וגולדמן בן ה-82 הוצאו על כך להורג. ארבעה עובדי חברת 'פראג טקסטיל' הוצאו להורג אחרי ניסיון לשחד את מנהל כלא פאנקראץ, כדי לשחרר את גרהארד פוקס, חברם לעבודה היהודי.

כל תולדות יחסי הצ'כים ליהודים נעו בין שני הקטבים האלה: אהדה, הערכה ושותפות גורל מצד אחד - ומהצד השני קנאה, שנאה ומשפטים קדומים. ■

יהודי בוהמיה ומורביה - פנים אל פנים לשואה, לליווי רוטקירכן, שראה אור באנגלית בשנת 2005 בהוצאת אוניברסיטת נברסקה ויד ושם, הוא הספר המקיף שיצא עד כה בנושא. עיקרו השנים הגורליות 1939-1945, אולם הוא פותח ביחסי הצ'כים והיהודים לאורך הדורות ומסתיים במהפכת הקטיפה של 1989. רק שניים מתוך עשרת פרקי הספר מוקדשים לגטו טרזין, וכיוון שאין בהם מה שלא היה ידוע עד כה, ואין כל אפשרות לסקור את הספר כולו, עדיף להתעכב על כמה היבטים ידועים פחות.

על אף כל הידיעות על השמדתם השיטתית של היהודים ידיעות שהגיעו לבריטניה מאז 1941, העדיף אדוארד בנש, נשיאה השני של צ'כוסלובקיה והאישיות הקובעת בממשלת צ'כוסלובקיה הגולה בלונדון, לשמור על שתיקה וחוסר מעש בנושא. בשיחה עם נחום גולדמן וסטיוון ויז במאי 1943, כאשר כמעט כל יהודי הפרוטקטוראט כבר הוגלו ורבות הושמדו, אף הביע בנש את דעתו, ש"אחרי המלחמה ימצאו הרבה יותר בחיים מאשר אנו מניחים", וכי "לפי המידע שלי נמצאים בגטו טרזין 50,000-60,000 יהודים, אלפים מסתתרים או מעמידים פני לא יהודים, ונוסף על כך, בעיירות קטנות מסוימות שבהן מספר היהודים היה זניח, הם לא הוגלו בכלל."

בניגוד לנעשה בפולין, לא הייתה מחתרת יהודית נפרדת בפרוטקטוראט בוהמיה ומורביה, אולם מספר אינטלקטואלים, סוציאליסטים וסטודנטים יהודיים היו פעילים במחתרת הצ'כית. רובם היו אנשים מעורים עמוק בחברה הצ'כית, שהצטרפו לקבוצת המחתרת **נאמנים נישאר** (Verni *z*ustaneme) כצ'כים. "מוצא או דת לא שיחקו שום תפקיד",

מות ילדי לידיצה

הספר "גורלותיהם של ילדי לידיצה", שראה אור מטעם אתר ההנצחה לידיצה, מביא את סיפורם הטראגי של 105 ילדי הכפר שהושמד - מתוכם אותרו רק 17 אחרי המלחמה.

גורל ילדי הכפר הצ'כי לידיצה, שנחרב כתגובה על ההתנקשות בחיי ריינהארד היידריך, נציב הפרוטקטוראט צ'כיה ומורביה, היה זהה לגורל הילדים היהודים בשואה. 175 גברי הכפר נרצחו ב-9 ביוני 1942 על ידי האס. אס, הנשים הובלו ללודז' ולמחנה ראוונסבריק. מקרב הילדים עד גיל 16 - שבעה נמצאו מתאימים לגרמניזציה, ונמסרו לאימוץ למשפחות גרמניות. ששת התינוקות שנולדו לנשות לידיצה שהיו הרות אחרי חיסול הכפר לא האריכו חיים יותר משנה. כל שאר הילדים, 81 במספר, הובלו תחילה ללודז' ונרצחו כעבור זמן קצר, כנראה במחנה ההשמדה חלמנו שבפולין. רק 17 ילדים מתוך 105 ילדי הכפר אותרו אחרי המלחמה. הספר **גורלותיהם של ילדי לידיצה**, שראה אור באנגלית מטעם אתר ההנצחה לידיצה, ומביא את סיפורם הטראגי, נכתב על ידי ולנה מאצקובה ואיוון אולריך, על יסוד עדויות וזיכרונות של נשות לידיצה ששרדו (143 מתוך 203), ומלווה מסמכים ותצלומי הילדים. ■

שלום, יומני החביב

ויירה קונובה (Kohnova) מפילזן היתה בת 12 כאשר החלה לכתוב באוגוסט 1941 את יומנה, שראה אור בשנת 2006 בהוצאת סוסא ב-Stredokluky שבצ'כיה. הספר מביא את דפי היומן בצילום המקור ובשלוש שפות - צ'כית, גרמנית ואנגלית. יותר מכל מעיד יומנה של ויירה עד כמה היו חייה עדיין נורמאליים, עם דאגות לציונים בחוגי הלימוד (הרי בתי הספר היו סגורים בפני תלמידים יהודיים), בילויים בקרב חברים, ניצני אהבות ראשונות - עד לחלוקת קריאות לרישום ולטרנספורט בינואר 1942. "את יום אתמול לא אשכח עד יום מותי", כתבה ויירה ב-12

יותר מכל מעיד יומנה של ויירה עד כמה היו חייה עדיין נורמאליים, עם דאגות לציונים בחוגי הלימוד, בילויים בקרב חברים וניצני אהבות ראשונות - עד לקריאות לרישום ולטרנספורט בינואר 1942

בינואר 1942, "ראשית מפני שזהו היום האחרון שאני בבית, ושנית: מעולם לא בכיתי כל כך הרבה כמו אתמול". כעבור שלושה ימים התמלאו דפי היומן וויירה נפרדה ממנו. "אמנם לא חוויתי במחצית השנה האחרונה הרבה דברים יפים, אבל כמה

הייתי רוצה להישאר כך. שלום יומני החביב! כמה אתגעגע אליך!"

משפחת קוהן, האב, האם, האחיות הנה וויירה יצאו לדרכם לטרזין ב-22 בינואר, ומשם נשלחו כבר כעבור שבעה שבועות לאיזביצה שבאזור לובלין, ולא ידוע מתי ואיפה מצאו את מותם. היומן נמסר למשמרת לידידת המשפחה, זו מסרה אותו לכומר של כנסיית האחים הצ'כיים ורק בשנת 2005 הגיע לידי המו"ל. ■

המחקר נמשך

בצבי המחקרים על טרזיינשטאדט Theresienstadt Studien und Dokumente של המכון 'טרזיינסקה איניציאטיבה' בפראג רואים אור כבר 11 שנה, ורק טבעי, שבמרוצת הזמן התרחבו מעבר לחקר תולדות גטו טרזין אל מה שקדם לו ומה שבא בעקבותיו. הכרך לשנת 2005 מכיל, בין 12 מחקרים, מאמר על המדיניות האנטי-יהודית בפרוטקטוראט צ'כיה ומורביה בשנים 1939-1941, על סידרת השידורים האנטישמיים של אלויס קריז' "מה אתם יודעים על היהודים והבונים החופשיים?" ברדיו הצ'כי בשנת 1941, ודיוקן של חוקר הגזע האנס פרידריך גינתר, מצד אחד, ועל מצעד המוות מגלייביץ - בלכהאמר וקורבנותיו, מצד שני. אשר לגטו טרזין, נכללים בכרך 2005, בין השאר, מאמר על "יהודיות ויהודים הונגריים בטרזין" של אלאונורה לאפין, "רכבות הרייך הגרמני וטרזין" לאלפרד גוטואלד, "טרזין: גטו או מחנה ריכוז" לפטר קליין, ומאמרה של רות בונדי "חיים עם חרקים". הכרך מופיע במהדורה צ'כית ובמהדורה גרמנית בעריכת יארוסלאבה מילוטובה ומיכאל ווגבאואר (Woegebauer). ■

תפקיד קשה מנשוא

במרכז מחקרה של מרגלית שלאין ההנהגה היהודית במאבקה להישרדות - טרזיינשטאט 1941-1945, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה באוניברסיטת תל אביב, עומדים שלושת זקני היהודים של הגטו, יעקב אדלשטיין, ד"ר פאול אפשטיין והרב ד"ר בנימין מורמלשטיין. על אף השוני באופי, ברקע ובהתנהגות, היה מן המשותף למעשיהם: הם היו שליחי ציבור נאמנים, שמטרתם המרכזית הייתה להציל את היהודים הכלואים בטרזיינשטאט; הם נאבקו בגזירות הגרמנים

לפי מחקרה של ד"ר שלאין, הראה מורמלשטיין אומץ לב במגעיו עם מפקד הגטו השלישי, קארל ראהם, ואף נזקף לזכותו שתושבי גטו טרזין שנתרו בו אחרי גל המשלוחים בסתיו 1944, לא הושמדו לפני סוף המלחמה

ועמדו בפני הדילמה האיומה - לארגן בהוראת האס.אס. את המשלוחים למזרח, אף אם לא ידעו, שמדובר בהשמדה בתאי הגז. המחקר המקיף כולל חומר שלא פורסם עד כה, בין השאר פרוטוקולים ועדותו של מורמלשטיין בבית דין צ'כי לאחר המלחמה. אכן, בניגוד לשני זקני הגטו הראשונים, אדלשטיין ואפשטיין, (שניהם נרצחו על ידי הגרמנים וזכו ליחס אוהד בזיכרונות האסירים ובמחקרים), היה מורמלשטיין, זקן היהודים היחיד שנתר בחיים, דמות שנויה במחלוקת באשר למידת שיתוף הפעולה עם הגרמנים ויחסו הבוטה לאסירים. אולם לפי מחקרה של ד"ר שלאין הראה מורמלשטיין אומץ לב במגעיו עם מפקד הגטו השלישי, קארל ראהם, ואף נזקף לזכותו, שתושבי גטו טרזין שנתרו בו אחרי גל המשלוחים בסתיו 1944, לא הושמדו לפני סוף המלחמה.

המחקר המקיף, ובו פרטים רבים על חיי הגטו וניהולו, כתוב בשפה בהירה, מתוך הבנת עול המשימה הבלתי אפשרית שלקחה על עצמה ההנהגה היהודית, לשמור על חיי היהודים תחת משטר זדון ורמייה. יש לקוות, שיראה אור כספר המיועד לקורא הכללי. ■

מהאמבורג לברגן - בלזן

אסירות טרזין שהגיעו מבירקנאו למחנות מסונפים למחנה ריכוז נוינגאמה שליד האמבורג, לא הבינו למה פינו אותן בראשית אפריל 1945, כאשר המלחמה כבר התקרבה לקיצה, לברגן-בלזן המחריד.

קובץ המחקרים **אסירים בין השמדה ושחרור - פינוי ק. צ. נוינגאמה והמחנות המסונפים לו על ידי האס. אס באביב**

1945, בעריכת דטלף גארבה וקרמן לנגה, שראה אור בשנת 2005 בהוצאת טמן, מספק את התשובות. עם התקדמות כוחות בנות הברית בתוך שטח גרמניה לא רצתה

מפקדת האס.אס, שאסירי המחנות יפלו לידיהם - והפינוי, אחרי חיסול החולים והגוססים, היה המשך של ההשמדה הממוכנת, בדרכים אחרות. מאסירות טרזין בטיפסטאק, תחנתן האחרונה בהמבורג, נחסף

גם החיסול וגם מצעד המוות, הן הובאו ברכבת משא לברגן בלזן, מחנה הריכוז היחיד שלא פונה, אולם שם, במקום הנורא, מתו רבות מרעב וטיפוס בהרות. לפי האומדן מתו כשליש מאסירי נוינגאמה והמחנות המסונפים לו בשבועות האחרונים של הפינוי. ■

עם התקדמות כוחות בנות הברית בתוך שטח גרמניה, לא רצתה מפקדת האס.אס, שאסירי המחנות יפלו לידיהם. אחרי חיסול החולים והגוססים, הפינוי היה המשך ההשמדה הממוכנת בדרכים אחרות

חדש בארכיון

מסמכים מאוסף משפחת ברידא

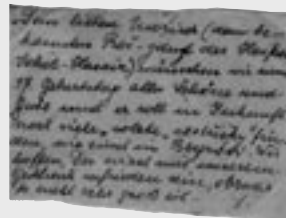
סימה שחר

משה ברידא, חניך 'מכבי הצעיר' שעלה לפלשתינה לבדו מברנו, רגע לפני המלחמה, נקלט בארץ והתכתב עם בני משפחתו עד שנלקחו לטרנספורטים ולא שבו. אוסף המסמכים שמסר בנו מספר את סיפורו

לאמריקה, כאשר לבטיה הרבים על רצונה להגיע לפלשתינה גדול מרצונו של אביו. מכתב זה הוא הראשון המגולל מסכת המקומות שעברה המשפחה מאז יצאה את ביתה מברנו, דרך פראג, אבאציה, פריז, טולוז, ארכון (Arrachon) ומתעד את חוסר הוודאות - האם ומתי יצאו את גבולותיה של אירופה. מהמסמכים אנו למדים שמשה התנדב לצבא הבריטי, לגדוד התובלה, בתחילת שנות הארבעים ובשנת 1946 קבל מדליית הוקרה. עם שחרורו מהצבא, המועצה היישובית לקליטת הנוטרים המשוחררים דאגה להכשרתו המקצועית. עם פרוץ מלחמת השחרור התגייס לצבא, ופיתח קריירה צבאית כאיש קבע במשך שנים רבות.

באחד המכתבים למשה בפלשתינה, כותב אחיו פאבל מברנו:

"אני מציע לך לכתוב כל מכתב שני בגרמנית. כי אני חושב שאת המכתבים בצ'כית הצנזורה לא מעבירה". הוסיף פאבל: "על ההווי ורוח הפעילות שבתנועת הנוער 'מכבי הצעיר' אין חדש, פרט

לתשלום 5 קרונות שנכנסו לקופת הקבוצה. בבית החרושת יש הרבה עבודה, וכמו כן יש לנו אקורדיון 'כרומטיקה' חדש שעלה 2,700 קרונות."

כל בני משפחתו של משה - הוריו, אולגה (ילידת 1900) ואוטו (יליד 1895), אחיו פאבל ברידא (יליד 1924 שהיה ידוע כשחקן כדורגל), נותרו בצ'כיה, ונשלחו לגטו טרזין מברנו בטרנספורט שיצא ב-28 לינואר 1942. האב ובנו נשלחו יחד לאושוויץ-בירקנאו בטרנספורט הגברים, שיצא מגטו טרזין ב-29 בספטמבר 1944. אולגה, האם, נשלחה בטרנספורט הנשים ב-4 באוקטובר 1944. איש מהם לא חזר. ■

וודד ברידא מרעננה מסר לארכיון בית טרזין מכתבים ומסמכים ששמר אביו משה (מוריץ) ברידא המתגורר היום בתל-אביב. המסמכים מספרים את סיפור חייו של הנער הצעיר משה, יליד 1923, חבר תנועת-הנוער 'מכבי הצעיר', אשר עלה לפלשתינה בתאריך 31.12.1939 בודד ללא משפחתו.

אוסף המכתבים כולל התכתבות עם בני משפחתו שנותרו בברנו: הוריו אולגה ואוטו ואחיו פאבל; ומכתבים מחבריו בתנועת הנוער 'מכבי הצעיר' ומחבריו בהכשרה לקראת עלייתו לפלשתינה. באוסף תעודות ומסמכים אישיים של משה: תעודת יושר מטעם העיר ברנו, ותעודות הסמכה מלימודי

נפחות בכית-הספר המקצועי תיכוני של הטכניון העברי בחיפה.

משה היה ראש גדוד 'סוקול הצעיר' בחיפה, ועל אהבתם ואהדתם של חבריו מעידה הברכה: "למוריץ הנחמד, אנחנו מאחלים ליום ההולדת ה-17 כל טוב, שבעתיד תרכוש עוד הרבה

"אחיות" כאלה... מקווים שתהיה מרוצה מהמתנה שלנו למרות שהיא לא כל כך גדולה". ממגוון המכתבים הרחב ניתן ללמוד על ההתפלגויות השונות בשכבות הצעירות בתנועת הנוער 'מכבי הצעיר', על שמות חבריו ובעלי התפקידים השונים, ועל ההווי שהיה והמשיך גם בארץ.

אציין מכתב מעניין שנכתב באבאציה שבאיטליה בתאריך 12.6.1939 על-ידי ידידתו של משה, אשר יצאה עם משפחתה את גבולות צ'כיה, וחושף מסלול מסועף במטרה להגיע

איתי בן-צבי וסיוון כהן, נכדים לאסירים מגטו טרזין, הצטרפו לפרויקט ישראלי-גרמני להנצחה ולימוד השואה - וחזרו משם עם מבט חדש על משפחתם, על יחסי ישראלים גרמנים, ועל האפשרות למנוע תופעות של גזענות ואפליה בימינו.

חוויות מפרויקט "ישראלים גרמנים 2006"

איתי בן-צבי

הצטרפה אלינו סבתי, שהיא כאמור ניצולת גטו טרזין, וסבי חיים, גם הוא ניצול שואה. להבדיל מנסיעותי הקודמות עם סבתי, הפעם נושא השואה וסיפורה האישי עמדו במרכז, ואני הייתי נחוש יותר מבעבר לשמוע את הסיפורים, לראות את המקומות, לשים לב לפרטים ולנסות להעמיק במשמעות. כתוצאה מכך, החוויה היתה מבחינתי מרגשת ביותר, ואני מרגיש שלמדתי הרבה ומבין יותר לעומק את המציאות בה גדלה סבתי.

לאורך כל הנסיעה, למדתי רבות מהתבוננות בהתנהגותם של המשתתפים הגרמנים: מצד אחד, היו רובם בחוסר מודעות לנושא. אמנם למדו עליו בבית הספר ושמעו סיפורים, אך אצלם, כמוכן, נושא השואה אינו מהווה תחום מרכזי לעיסוק. מצד שני, כולם גילו התעניינות רבה, הקשיבו,

לאורך כל הנסיעה למדתי רבות מהתבוננות בהתנהגותם של המשתתפים הגרמנים: מצד אחד היו רובם בחוסר-מודעות לנושא. מצד שני, כולם גילו התעניינות רבה, שאלו שאלות, גילו אמפתיה, מעורבות ורצון לפעול

שאלו שאלות, גילו אמפתיה ורצון לפעול. לדעתי, למרות שלא מדובר כאן במדגם מייצג של האוכלוסיה, התנהגות זאת מחזקת את הטענה שעיסוק בנושא השואה כדרך לטיפול בבעיות גזענות הינה יעילה. פתחתי את הנושא בפני חברי, והתעורר דיון מעניין, בו הציגו את המצב העכשווי בגרמניה מנקודת מבטם. הם תיארו מצב מדאיג למדי, בו סטריאוטיפים על רקע גזעי הם עניין שכוח, ואף תיארו מקרים של אפליה ברורה כלפי מיעוטים שונים. רובם נראו מוטרדים ביותר מהנושא, ונכונים לפעול במרץ לשיפור המצב. חלקם אף התחילו בפעילויות שונות עם בני נוער עוד לפני הפרויקט, ומצאו בפרויקט חיזוקים נוספים וכלים נוספים לפעילויותיהם.

ברלין כעיר מנצחה

בזמן שהיינו בצ'כיה, הזדמנו סבתי ואני על ידי גרד, מארגן הפעילות מהצד הגרמני, לבוא חודש לאחר מכן לברלין, על מנת להשתתף בפעילות הסברה בה מוצג הפרויקט לאנשים המעוניינים לקחת חלק בפעילויות דומות.

ביקור זה נתן לי הזדמנות לראות עם סבתי בפעם הראשונה את ברלין, להתרשם מהמקום אותו תופסת השואה היום בחיי העיר והחברה הגרמנית. הופתעתי למדי לגלות שהעיר מלאה באתרי הנצחה מסוגים שונים, החל בשלטים פשוטים המזכירים "אסור לשכוח, אסור שיקרה שנית" וכלה במוזיאונים ואנדרטאות התופסים מקום מכובד בהווי העיר.

כמו כן, ניכר שיש רבים מתושבי המקום שרואים עצמם אחראים לקחת חלק פעיל בפעילויות חינוך והסברה. למרבה הצער, יש בה גם רבים הזקוקים לפעילות זו.

לסיכום, הפרויקט נתן לי תמונה רחבה על משמעות השואה בעבר ובהווה, ועל המקום אותו היא תופסת בחברה הגרמנית. בנוסף, ניתנה לי הזדמנות להתקדם צעד נוסף בהתחברות להיסטוריה המשפחתית והלאומית שלי. אני אף מאמין שהפרויקט נתן לי "דחיפה" משמעותית לקחת יוזמה וחלק פעיל בפרויקטים להנצחה בעתיד. ■

שמי איתי בן-צבי, בן 30 מת"א. סבתי, חנקה דרורי, היא ניצולת שואה ילידת צ'כיה, אשר שהתה בגטו טרזין כשלוש שנים במהלך המלחמה. בהמלצתה, הצטרפתי לפרויקט. השתתפתי בתחילה רק בחלק מהפעילות שנערכה בארץ, ולאחר מכן השתתפתי בפעילות בצ'כיה ובנסיעת סיכום לברלין. בדיעבד, הפרויקט היווה עבורי נקודת מפנה ביחסי לנושא השואה והשלכותיה.

זה זמן מה שאני מרגיש שאינני יודע מספיק בנושא השואה, ואף לא יודע מספיק על ההיסטוריה המשפחתית שלי בתקופה זו. למרות שבעבר נסעתי עם סבתי לצ'כיה, ביקרתי בטרזין ובמחוזות ילדותה, הנסיעה לא היתה ממוקדת בנושא זה, ולכן פרטים רבים היו חסרים לי ופעמים רבות לא ידעתי לחבר את הסיפורים לסיפור שלם.

כשלארשונה פנו אלי בקשר לפרויקט, הייתה בעיה של מתנדבים לאירוח חברי המשלחת הגרמנים. בשלב זה חשבתי שבתור מארח תהיה לי הזדמנות לעזור במשהו ולקחת איזשהו חלק פעיל בפעילות להנצחת השואה. בסופו של דבר, נושא האירוח ירד מהפרק, אך מצאתי את עצמי מצטרף לטיול ל"יד ושם" ולעיר העתיקה בירושלים, וכך התוודעתי לראשונה לפרויקט ולמשתתפיו.

קשה לי להסביר במדויק את התחושה, אך תוך זמן קצר מאוד נוצרו קשרים חזקים ביני לבין משתתפי הפרויקט, שהתגלו כאנשים מאוד פתוחים, סקרנים, רגישים ואחראיים. כך החלטתי להמשיך ולהפגש איתם גם בשאר הימים שנתרו לחלק זה של הפעילות, ולאחר שנסעו החלטתי שאני מעוניין להמשיך את השתתפותי ולהצטרף לנסיעה המתוכננת לצ'כיה. בפרק הזמן שחלף בין הפגישה בארץ לפגישה בצ'כיה מצאתי את עצמי חושב לעיתים קרובות על הפרויקט, ומתלבט לגבי המקום שהוא תופס בעולמי.

הגעתי למסקנה שהסוגיה שהכי מעסיקה אותי היא איך לעשות את ההקשר בין הנושא המרכזי של הפרויקט לבין בעיות השעה: שנאה ואלימות על רקע לאומני, דתי וגזעי עדיין נפוצות בכל פינה בעולם, בפרט שנאת-יהודים וישראלים ובפרט באירופה. אמנם הגורמים לשנאה השתנו מאז מלחמת-העולם השנייה, ומתבטאים כיום בעיקר בגורמי-איסלם קיצוניים, אולם אופיה הבסיסי של הבעיה דומה, ונובע בעיקר מליקויים תרבותיים וחינוכיים. לימוד וחקר השואה הינו כלי מצוין למלחמה בתופעות אלה, שכן הם עשויים במקרים רבים לפקוח עיניים בקשר להשלכות שיש לשנאה כזאת. החלטתי על כן, להתמקד בנושא זה עם חברי-המשלחת הגרמנים בפגישתנו הקרובה בצ'כיה.

מסע עם סבתא

עקב מלחמת לבנון, נאלצה נסיעתנו להדחות, ועקב כך חלו שינויים במשתתפי הפרויקט מהצד הישראלי. לשמחתי

”מביטים למעלה ונושאים תפילות
 כשבינתיים שוכחים להנשאות לחיות
 היא לשאול את השאלות ולענות”
 אביה זפן / יומן מסע

יומן מסע במשלחת ישראלית-גרמנית ללימוד השואה, ברלין 2006

סיוון כהן

חוויה אחת יוצאת דופן היתה ביקור ביד ושם, בו הפידבק שקיבלנו היה מדהים. מרגש לראות תגובות של ”הצד השני”. מפגש נוסף היה בצ’כיה, בו ביקרו שתי הקבוצות בגטו טרזין, שמעו הסברים מפי סבי, מקס לבני, וביקרו בביתה של חנה דרורי. ועכשיו אנחנו כאן. במהלך ”יום הנוער” בברלין, הגיעו קבוצות רבות של בני נוער והקימו דוכנים. גם הפרויקט שלנו לקח חלק, והיתה התעניינות רבה. הוקם דוכן ובו יצירת סיכות עם השם הפרטי (בעברית!) שנחל הצלחה מרובה, לתדהמתנו אנשים עמדו בתור כדי לכתוב את השם שלהם בשפה שלנו. (ותודה לידן ונועם על הרעיון!)

יום למחרת התכנסנו במרכז נוער לצורך סיכום הפרויקט. כמה מחברי מהקבוצה הגרמנית, שלא יכלו להשתתף מוקדם יותר, טרחו והגיעו מכל קצוות אירופה כדי לקחת חלק. סימון הציג את הסרט התיעודי שצילם במהלך שהותו בארץ, ומקס וחנה ענו על שאלות רבות. אני רוצה להודות לגרד ואניטה על ההזדמנות הנדירה שפתחו בפנינו, להכרות משמעותית עם בני גילנו מהצד הגרמני. מפליא עד כמה הלאום והדת לא חשובים ברגע שמתקרבים מעט, ועל כך - תודה! ■

אנחנו רק חמישה ימים פה, וזה מרגיש כאילו נצח. כאילו גדלנו עם האנשים האלה. יושבים במסעדה ומדברים על כל נושא שבעולם. מי היה מאמין. גרמנים ויהודים אוכלים ביחד במסעדה. ימות המשיח?

אני מציצה מבעד למצלמה, מייצבת את היד, שהתמונה תצא טובה. שלא תרעד. הם יושבים שם, מרחיבים ומסבירים, ומסביב כולם מסתכלים עליו בעיניים נוצצות, מסוקרנות. מבוגרים, נערים וילדים גרמניים שבאו לשמוע מהסיפורים שגדלנו עליהם. המצגת מסתיימת ויש זמן לשאלות. כמעט לכולם יש משהו לומר, לבדוק, לברר. את הרוב אני לא מבינה כי השיחה נערכת בגרמנית, אבל אני מוקסמת מההתעניינות. לא חשבתי שככה זה יהיה. מהצד אני יכולה לראות את לאורה בעיניים דומעות. עוד כשהיא התארחת אצלי בארץ יכולתי לראות שהיא, באופן מיוחד, רגישה לעניין וחשוב לה לשמוע את הסיפורים. גם סימון מקשיב מרותק, ולאט לאט אני מסתכלת סביבי ורואה שהם כולם שם, איתם, מנסים להתחבר לסיפורים הללו.

אנחנו רק חמישה ימים פה, וזה מרגיש כאילו נצח. כאילו גדלנו עם האנשים האלה. יושבים במסעדה ומדברים על כל נושא שבעולם. מי היה מאמין. גרמנים ויהודים אוכלים ביחד במסעדה. ימות המשיח? מסתבר שלא. החברות הזו היא תוצאה של פרויקט תוצרת בית טרזין וקבוצת סטודנטים גרמניים בראשות גרד. הפרויקט החל במפגש בו הקבוצה הגיעה לישראל, והתפזרה על פני בתים מארחים, כשבין לבין היו פעילויות משותפות.

פגישה מפתיעה בלוס אנג'לס

דוד מגן

דוד מגן גילה שורשים משפחתיים בשיחת טלפון עם סוזן בויר, ראש רשת ספרי התורה הצ'כיים

לפני זמן לא רב, כאשר מצאתי את עצמי עם זמן פנוי בלוס אנג'לס, התקשרתי על פי המלצתה של אניטה טרסי לסוזן בויר, ראש הרשת של ספרי התורה הצ'כיים; הרשת היא ארגון חינוכי המוקדש להנצחה ולהמשכיות רוחנית יהודית, על ידי חיבור בתי כנסת ומוסדות דתיים בעלי ספרי תורה צ'כיים שנלקחו על ידי הנאצים מבתי כנסת יהודיים בבוהמיה ובמורביה. היום אותם ספרי תורה משמשים בקהילות בכל העולם, כמקור וכסמל להמשכיות רוחנית יהודית. כאשר סוזן שאלה אותי איך ולמה אני מקושר לבית טרזין, הסברתי שסבי וסבתי היו בגטו טרזין במשך השנתיים האחרונות של חייהם - אני נולדתי בשם משפחתם, פליישנר. סוזן ענתה שהיא שמעה פעם על מישהו בשם זה אך לא יתכן שאני אדע עליו, כי הוא שינה את שמו לפלמינג.

ברגע זה נדהמתי ונשימתי נעצרה, ”זה אבא שלי” אמרתי לה. כנראה אוגין שטיין ז”ל חקר את שורשי משפחתו (וודיצ'קה) אך בו בזמן הוא עזר לאבי לגלות את תולדות משפחתנו. סבתא של אבא של אימי הייתה בת לאותה משפחת וודיצ'קה. מר שטיין סיפר לסוזן שגם אוטו פליישנר עסק במחקר, אך שינה את שם משפחתו לפלמינג. סוזן נתנה לי עותק של אילן המשפחה של משפחת וודיצ'קה, ואני מקווה להראות לה את שלנו כשהיא תהיה בישראל. עולם קטן... ■

האיש חסר-המזל בכובע הצהוב

סוזנה יוסטמן

בְּחודש אוגוסט האחרון בימתי את מחזהו של אחי, י. ר. פיק, על טרזין **האיש חסר-המזל בכובע הצהוב** עבור הפסטיבל השנתי העשירי של ניו יורק אינטרנישיונל פרינג' - NYC FRINGE. זהו מחזה מוזיקאלי על קבוצת אנשים צעירים המביימים קברט בטרזין; במרכזו זוג מאוהבים, לואיסי היפיפייה, זמרת בת 19, ואיש משטרת הגטו, נורברט, תולעת ספרים באופיו. סיפור על אהבה והתנגדות, המעז לטפל בחומר טראגי באירוניה ובהומור. תרגמתי והתאמתי את המחזה מצ'כית לאנגלית, הלחנים עבור חמשת השירים חוברו בידי המלחין בעל המוניטין פטר פיש, אשר הלחין גם את המוסיקה עבור שניים מסרטיי. הוקצבו לנו חמש הצגות בתיאטרון היפהפה ע"ש הרי דה ז'ור ברחוב הנרי, בעל 350 המקומות. דאגתי אם נצליח למלא מקום גדול כל כך, אך הודות למאמר בעמוד הראשון של מדור האמנות בעיתון 'ניו יורק טיימס', 11 השחקנים - זמרים הנהדרים הציגו בפני קהלים גדולים ומתלהבים.

אחי ייר' רוברט פיק (1925-1983) חי בפראג, והתפרסם בעיקר מכתובת מחזות, מערכונים סטיריים ושירה. הוא פרסם תשעה ספרים, ביניהם את הרומן האוטוביוגרפי בחלקו **החברה להגנת בעלי החי**, שפורסם לראשונה בפראג בשנת 1969 ובמהדורה נוספת ב-1996. הן רומן זה והן המחזה **האיש חסר-המזל בכובע הצהוב** היו מבוססים על חוויותיו בטרזין, שם הוא שהה שנתיים. בשנות השישים של המאה הקודמת הוא כתב מספר קומדיות עבור התיאטרון "פארוואן" בפראג, אותו ייסד ובו הוא שימש כמנהל אמנותי. אך אחרי 1969 המשטר הקומוניסטי ראה ב. ר. פיק אישיות בלתי-רצויה והחרים את כל עבודותיו, פרט לשני המחזות על טרזין. **החלום על אגמים רחוקים** הוצג במשך יותר משנה בתיאטרון "א. פ. בוריאן" בפראג כיוון שמנהלו האמנותי רצה לגלם את התפקיד הראשי; **האיש חסר-המזל בכובע הצהוב** בוים על ידי במאי צעיר ונועז בשתי ערים בפּרוביניציה.

בובי, כפי שקראנו לו, בילה כמעט את כל זמנו בטרזין בכתי חולים, קודם בגלל שיתוק ילדים, אחר כך בגלל שחפת. ניתוח בעקבות מחלה אחרונה זו אחרי המלחמה הותיר אותו בכריאות רופפת, עם סיכויים לא טובים לעתיד. אך הוא חי שנים רבות יותר מהצפוי, והיו לו חיים מלאים ופעילים; הוא היה סופר פורה ביותר, אהב להצחיק את האנשים - והלוואי שיכול היה להיות נוכח ולשמוע את הקהל צוחק - וגם בוכה, בהצגת **האיש חסר-המזל בכובע הצהוב**. פרטים על הצגה זו באתר האינטרנט: www.unluckyman.com

בחיפוש אחר דר' שץ

אניטה טרסי

בשנת 1997 קראה אינגה מאמר על דר' אלברט שץ, ממציא הסטרפטומיצין. היא חיפשה אחריו כדי להודות לו על החיים שהעניקה לה המצאתו. על פי עדותו לא זכה שץ להוקרה שהיה ראוי לה ואת הקרדיט על

ספרם החדש של אינגה ואורבכר ואלברט שץ: **"בחיפוש אחר דר' שץ - המצאת הסטרפטומיצין וחיים שניצלו"**, משלב את סיפוריהם של מי שהייתה ילדה בגטו טרזין ושל מדען חוקר, ששקד על חיפוש תרופה למחלת השחפת. אינגה ואורבכר, ילידת גרמניה נשלחה לטרזין עם הוריה ב-1942, כשהייתה בת שבע. בתום המלחמה שוחררה בגטו עם משפחתה, אשר היגרה זמן קצר אחר כך לארצות

הברית. כאשר שוחררה הייתה אינגה חולה בשחפת. כשהחמירה המחלה אושפזה בבית חולים. הטיפול המקובל אז היה בעיקרו מנוחה רבה ותזונה עשירה. למרות מאמצי הוריה וצוות בית החולים, הוסיף מצבה להידרדר. כאשר נראה כי אין מוצא החליטו רופאיה לטפל בה בתרופה ניסיונית חדשה - סטרפטומיצין. יותר מעשר שנים, כל שנות נעוריה, התמודדה אינגה עם המחלה עד שהחלימה. גם בהמשך עמדו חייה בסימן המחלה. הסטיגמה שדבקה באותם ימים שהיו חולים בשחפת והפחד מפניהם היו לחומה שמנעה ממנה להגשים את שאיפותיה ללמוד רפואה ולהקים משפחה. את דרכה למימוש עצמי מצאה אינגה בתחום המדע והמחקר ואף הייתה לסופרת. בין ספריה "אני כוכב" על אירועי השואה ועל החוויות שלה כילדה, מיום עלייתו של היטלר לשלטון בגרמניה ועד השחרור בגטו טרזין.

הספר מגולל את פרשות חייה של שתי דמויות מרתקות, אינגה ואורבכר ואלברט שץ, שנפגשו שנים רבות לאחר שפועלו של האחד לאחרת מחדש את חייה

ההמצאה נטל לעצמו פרופסור ווקסמן שבמעבדה שלו עבד שץ כאשר פיתח את התרופה. הספר מגולל את פרשות חייהן של שתי דמויות מרתקות, אינגה ואורבכר ואלברט שץ, שנפגשו שנים רבות לאחר שפועלו של האחד העניק לאחרת מחדש את חייה. בשנותיו האחרונות זכה שץ בהכרה בחלקו בפיתוח התרופה מצילת החיים, במידה רבה בזכותה של אינגה שחיפשה אחריו וקשרה איתו ידידות אמיצה שהובילה לכתובת ספרם המשותף. מעבר לקורותיה כילדה בתקופת השואה חושפת אינגה בספר גם את התמודדותה עם השנים הקשות שבאו אחר כך. היא עושה זאת באומץ, בגילוי לב ובאופן מרתק. הספר מומלץ בחום. ■

החלפת התערוכה במוזיאון ההיסטורי

לאחר התוויית תכנית רעיונית לתערוכת הקבע החדשה, יוצא צוות המעצבים לדרך

בשלושים השנים האחרונות, מאז עוצבה התערוכה הקיימת, אך נעשה זאת במתינות ובצניעות.

בתכנית הרעיונית הודגשה חשיבותם של כמה נושאים שבדרך כלל אינם מטופלים באופן הולם בתערוכות ובשיח על גטו טרזיינשטאט, ביניהם: משמעותם של הטרנספורטים בהוויית החיים של האסירים, ושאלת היעוד של גטו טרזיינשטאט במערכת הביצוע של ה"פתרון הסופי" שהקימו הנאצים. על בסיס הפרוגרמה שאושרה עוסק עתה צוות מצומצם בבחירה ובהכנה של התיעוד, יצירות האמנות והצילומים שיכללו בתערוכה, במיונם ובכתיבת הטקסטים הנלווים. חברות בצוות זה ד"ר מרגלית שלאין, סימה שחר ואניטה טרסי.

אנו פונים בזאת לחברים שיש ברשותם מסמכים, חפצים, יומנים, או יצירות אמנות שנראים להם ראויים להיות מוצגים בתערוכה, לפנות בעניין זה לאניטה טרסי

בטל" 054-6678832.

החלפת התערוכה מתאפשרת בסיוע "ועידת התביעות", "קרן מרור" ותרומות החברים. עדיין לא גייסנו את מלוא הסכום הנדרש לביצוע התערוכה החדשה, ואנו מבקשים בזאת עזרה נוספת מהחברים במאמץ להגיע אליו.

בימים אלה יתחיל צוות המעצבים - שמואל גרואג, גיליה ברגר ונטלי טל בעבודות עיצוב תערוכת הקבע החדשה במוזיאון ההיסטורי בבית טרזין. העיצוב יתבסס על מתווה רעיוני שאושר על ידי חברי הוועד המנהל של עמותת בית טרזין, המלווים מקרוב את התכנון ואת הביצוע של התערוכה החדשה. ההצעה שהגיש הצוות בראשות גרואג, על בסיס העקרונות שהוצבו, זכתה במרכז שהשתתפו בו עוד שלושה משרדי עיצוב נוספים. עיקרון מרכזי בעיצוב החדש הוא שימור מבנה המוזיאון

הקיים ורצפת הפסיפס שלו. על פי תפיסת התכנית, במבנה המוזיאון עצמו יש ביטוי חזק להנצחת השואה. אילו רק ניתן, ראוי היה להקים את התערוכה במבנה אחר, ולהפוך את המבנה הקיים לאתר הנצחה רב עוצמה. כיון שלא עומדים לרשותנו מקום ואמצעים למבנה חלופי, האתגר העומד בפנינו ובפני המעצבים הוא יצירת תערוכה שלא תהיה עמוסה מדי ולא תפגע

במסר שמעביר המבנה. עם זאת עליה להיות עשירה דיה כדי לגולל בפרוט הראוי את קורותיהם של גטו טרזין ושל אסיריו, באופן מעורר עניין הנוגע ללב ולשכל. עוד עיקרון ביסוד התכנית הוא שאיננו מעוניינים בתערוכה עתירת טכנולוגיה חדשנית, כפי שכל כך מקובל היום. ננצל כמובן את האפשרויות שנפתחו

האתגר העומד בפנינו הוא יצירת תערוכה שלא תהיה עמוסה מדי, ולא תפגע במסר שמעביר המבנה, ועם זאת עליה להיות עשירה דיה כדי לגולל בפרוט הראוי את קורותיהם של גטו טרזין ושל אסיריו

תרומות לפרויקטים מיוחדים ולייסוד 'קרן ברזל' לבית טרזין

אנו פונים לחברים וידידים היכולים ומעוניינים, לתרום מכספם למען פרויקטים חינוכיים מיוחדים ולהחלפת תערוכת הקבע במוזיאון ההיסטורי. מטרה נוספת, חשובה ביותר לגיוס כספים היא הקמת 'קרן ברזל' לבית טרזין. הקרן תאפשר יציבות ואופק כלכלי לשנים הבאות.

דמי חבר לשנת 2007

דמי חבר:

חברים בישראל: יחיד 120 ₪, זוג 180 ₪.

תרומות ודמי חבר ניתן להעביר:

● בהמחאה לפקודת "בית טרזין" לכתובת: בית טרזין, גבעת חיים איחוד, ד.ב. עמק חפר 38935

● תשלום באמצעות כרטיס אשראי: "ויזה".

● העברה בנקאית לחשבון העמותה: בנק לאומי 10, סניף הרצליה פיתוח 958, ח-ן 011810/25 כתובת: רח' ווינגאט 38,

הרצליה פיתוח 46752, איבן: IL01095801181045 ומספר סוויפט: LUMIILITXXX

● לחברים בארה"ב ניתן להשתמש בקרן P.E.F. המעבירה את הכספים לבית טרזין ללא עמלה ומאפשרת לקבל פטור ממס

הכנסה. כדי להשתמש בקרן יש לשלוח המחאה ע"ש P.E.F. עם בקשה מפורשת לשלוח את התרומה לבית טרזיינשטאט,

שמספרו בקרן 2210.

בית טרזין קרן להנצחת זכר חללי גטו טרזין - עמותה

גבעת חיים איחוד, ד.ב. עמק חפר 38935

טל': 04-6369515 פקס: 04-6369793

E-mail: bterezin@ghi.il www.bterezin.org.il